

Aleksi Lohtaja

HUMANISTINEN LÄHESTYMISTAPA KAUPUNKITUTKIMUKSEEN

Tanja Vahtikari, Terhi Ainiala, Aura Kivilaakso, Pia Olsson & Panu Savolainen (toim.) *Humanistinen kaupunkitutkimus*. Vastapaino, 2021, 394 sivua, ISBN (painettu) 9789517688505

Mitä annettavaa humanistisilla tieteillä ja humanistisilla lähestymistavoilla voisi olla kaupunkitutkimukselle? 1980–90-lukujen vaihteissa ihmistieteissä ja yhteiskuntatieteissä puhutti niin sanottu tilallinen käänne (*spatial turn*), joka painotti kaupunkitilan sosiaalista, kulttuurista ja yhteiskunnallista muodostumista. Tilallisen käänteen jälkeen kaupunkitutkimus on käynyt kasvavissa määrin vuoropuhelua yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden kanssa. Myös kulttuuripolitiikan tutkimuksessa eräs viime vuosien keskeisin teema on ollut kulttuurisuunnittelu (*cultural planning*), joka tuo kulttuurin, taiteen ja humanistiset lähestymistavat kiinteäksi osaksi kaupunkisuunnittelua.

Muun muassa näiden keskustelujen pohjalta kaupunkitutkimuksen ja ihmistieteiden välimaastoon on kehittynyt uudenlainen *urban humanities*

-suuntaus. Vastapainon julkaisema Humanistinen kaupunkitutkimus (2021) on ensimmäinen kattava yleisesitys tästä aihepiiristä suomeksi. Tanja Vahtikarin, Terhi Ainialan, Aura Kivilaakson, Pia Olssonin sekä Panu Savolaisen toimittama Humanistinen kaupunkitutkimus tuo yhteen erilaisia menetelmiä ja teoreettisia suuntauksia, joissa ihmistieteet tulevat saumattomasti osaksi kaupunkitutkimusta etenkin suomalaisten kaupunkien ja kaupungistumisen historian ja tulevaisuusnäkymien kontekstissa.

Humanistinen kaupunkitutkimus

Mitä on humanistinen kaupunkitutkimus? Kokoelman johdannossa todetaan, että ”humanistisen kaupunkitutkimuksen näkökulmasta keskeistä on kyky tarkastella ilmiöitä sekä niiden historiallisten

jatkumoiden että muutosten ennakoinnin näkökulmasta (s. 8–9). Kaupungit rakentuvat erilaisten historiallisten kerrostumien kautta, joiden kautta myös tulevaa suunnittelua voidaan hahmotella.

Sikäli kun humanistinen kaupunkitutkimus on tekemisissä kaupunkiin liittyvän historian ja perinnön kautta, tulee tämä perintö ymmärtää laajassa mielessä: rakennettu kulttuuriperintö, joka vaikuttaa edelleen elämäämme, ei ole pelkästään fyysisiä artefakteja kuten rakennuksia vaan myös laajempia aineettoman kulttuuriperinnön merkityksiä (s. 365).

Tällainen näkökulma kaupunkiin ei ole tietenkään mitenkään uusi, mutta humanistinen kaupunkitutkimus näyttää tuovan tämän policy-ulottuvuuden selvemmin esiin: humanistisen painotuksen kautta asukkaiden oma paikkakokemus voidaan saada

paremmin esiin osana kaupunkisuunnitteluprosesseja. Humanistinen kaupunkitutkimus pyrkii tietoisesti lisäämään esimerkiksi asukkaiden osallisuutta kaupunkisuunnitteluprosesseissa.

Miten tämä tavoite saavutetaan? Humanistisen kaupunkitutkimuksen polttopisteessä on materiaalisen ja aineettoman merkityksen välinen historiallinen suhde, jonka kautta pyritään ymmärtämään kuitenkin hyvin konkreettisesti ja ajankohtaisesti ”sellaisia aihepiirejä, jotka on aiemmin nähty yksinomaan talous- tai insinööritieteen tutkimuskohteina” (s. 13). Humanistinen kaupunki rakentuu myös esimerkiksi aistien ja kokemusten varaan. Tästä näkökulmasta kaupunki koostuu ennen kaikkea fenomenologisesti erilaisten kehollisten ja elettyjen paikkakokemusten kautta. Antropologi Sarah Pink kutsuu tätä paikantumiseksi, jossa yksilön eletty kokemus kiinnittyy osaksi laajempia yhteiskunnallisia narratiiveja (s. 31).

Tällaisen kokemuksen rakentuminen ei ole pelkästään konkreettiseen rakennusympäristöön tai fyysiseen kaupunkitilaan liittyvä: esimerkiksi kaunokirjallisuus ja aineeton kulttuuriperintö saattavat välittää sitä ja limittää kaupunkitilan menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden yhteen kiinnostavalla tavalla.

Artikkeleissa painotetaan esimerkiksi kaupungin äänimaiseman, kielen ja muiden affektien tärkeyttä osana tätä kokemuksen rakentumista.

Kaupunkeja käsittelevästä kirjallisuudesta kokoelmaan kirjoittaneen Ira Hansenin mukaan ”kun kaupunkitilaa ajatellaan kehollisuuden näkökulmasta, on mahdollista purkaa ihmisen ja kaupunkitilan vastakkainasettelua. Kaupungit eivät ole staattisia monumentteja eivätkä ihmisen toiminnan passiivisia kulisseja” (s. 287).

Myös eri paikannimet ja slanginimet välittävät tätä kahtalaisuutta: yhtäältä ne määrittävät paikalle annettavia kokemuksia ylhäältä päin mutta toisaalta asukkaat myös jatkuvasti antavat niille uusia nimiä ja merkityksiä oman elämänpiirinsä pohjalta. Toisaalta kaupunkien nimistöä ja muuta kielimaisemaa brändätään myös kaupallisten intressien mukaan jatkuvasti uudelleen. Samanlainen dynamiikka on nähtävissä myös esimerkiksi kaupungin äänimaisemassa: kaupungin taustamelu ja -häly syntyy autonomisen äänimaiseman ja esimerkiksi mainosmusiikin ristipaineissa.

Humanistisen kaupunkitutkimus kiinnittää huomiota myös sellaisiin painotuksiin ja toimijoihin, jotka saattavat olla historiallisesti hyvinkin keskeisiä mutta myöhemmin hävinneet melkein tunnistamattomaksi tai toisaalta palanneet viimevuosina uusvanhoina ilmiöinä. Yksi tällainen esimerkki on kokoelmassa Tiina Männistö-Funkin käsittelemä pyöräily kaupungissa. Pyörällä liikkuminen oli vielä 1950-luvulla valtavirtaisin ajoneuvo suomalaisissa kaupungeissa,

mutta jonka melkein täydellinen korvautuminen autoliikenteen yleistymisellä tapahtui vain reilun vuosikymmenen aikana. Nykyisin taas pyöräily kokeilee uutta tulemistaan kaupunki- ja liikennesuunnittelun ytimeen.

Pyöräilyn katoaminen ja uusi nousu ei liity pelkästään liikennejärjestelyihin, vaan siihen liittyy aina laajempia kulttuurisia määritelmiä siitä, miten kaupunkitilaa käytetään ja kuka sitä käyttää. Männistö-Funkin mukaan tällainen ”humanistinen ja historiallinen tutkimus kaupunkiliikenteestä nostaa esiin liikenteen olemuksen kulttuurisina ja sosiaalisina käytäntöinä, jotka muuttuvat ajassa ja ovat kytköksissä moniin muihin yhteiskunnallisiin muutoksiin” (s. 200).

Toinen keskeinen uusvanha kaupunkisuunnittelun humanistinen teema on viher- ja puistoalueet. Esimerkiksi Helsingissä Bertel Jungin Keskuspuistosuunnitelma vuodelta 1911 näki viheralueet hyvin merkittävänä kaupunkilaisten kokonaisviihtyvyyden kannalta. Vaikka nämä suunnitelmat eivät toteutuneet sellaisenaan eikä niiden käsitys toimivasta kaupungista kenties enää vastaa nykyisiä vaatimuksia, ”ymmärrystä kaupungin historiallisista kerrostumista tarvitaan myös uuden suunnittelussa” kuten Ranja Hautamäki ja Silja Laine kirjoittavat (s. 315). Humanistinen painotus kaupunkitutkimuksessa muistuttaakin, että monet nykyisin uutena pitämämme teemat

modernistisen autokaupungin ylivallan jälkeen – pyörätiet ja viihtyisät viheralueet – ovat olleet kaupunkitutkimuksen ytimessä jo kauan.

Useat humanismit

Kirjan artikkelien teemoissa ja lähestymistavoissa käsitys humanismista saa useita eri merkityksiä.

Yhtäältä kokoelma kantaa humanismin pitkää linjaa, jossa kaupunkitilaa tarkastellaan historiallisten kulttuurikerrostumien kautta. Tässä näkökulmassa, kuten edellä kuvattiin, humanismi ja kulttuurinen tarkastelutapa asetetaan vastakkain fyysisesti rakentavalle kaupunkitilalle ja sitä tarkastelevalle kaupunkitutkimukselle. Toisaalta osa artikkeleista, erityisesti Helmi Järviluoman, Inkeri Aulan, Sonja Pölläsen, Eeva Pärjälän, Milla Tiaisen ja Juhana Venäläisen artikkeli ”Kaupunki taiteena ja taiteilijat kaupungissa”, huomioi erityisesti luova kaupunki -puheessa korostuneen kaupunkitilan kulttuurisuuteen tuotannon sekä affekti- ja elämystalouden, jonka analyysi vaatii myös ihmistieteiden näkökulmaa.

Humanismia ei rajatakaan kirjassa vain yhdeksi suuntaukseksi vaan pikemminkin artikkelit ovat osoitus humanistisen kaupunkitutkimuksen moniulotteisesta luonteesta. Teoreettisesti jäsenyyksen tästä moninaisuudesta summaa hyvin Päivi Rannilan artikkeli, joka kuvaa erilaisia käsitteellisiä tapoja tulkita humanismi maantieteen ja kaupunkitutki-

muksen konteksteissa. Rannilan mukaan voidaan itse asiassa puhua kahdesta hieman erilaisesta painotuksesta.

Ensimmäisen käsitteelliseksi ytimeksi muodostuu juuri paikan kokemus. Tässä mielessä teoriaperinne linkittyi, kuten Päivi Rannila havainnollistaa, vahvasti ihmismaantieteen pitkän linjan kanssa, jossa kaupunkitilaa ajatellaan elettyä ja koettuna ympäristönä (s. 345). Samalla kyse on humanismista, vaikka sitä ei välttämättä tulisin edes ajatelleeksi: harva ihmismaantieteilijä (*human geographer*) asemoi itsensä eksplisiittisesti humanismiin. Humanismin sijaan tällainen lähestymistapa on ihmismaantieteessä nimetty usein fenomenologiaksi (vaikka fenomenologian ja humanismin rinnastaminen on vähintäänkin ongelmallista), jota työstetään esimerkiksi sellaisten käsitteiden kuin paikan hengen ja eletyn tilan kautta.

Toinen tulkintakehys humanistiselle kaupunkitutkimukselle on niin ikään ihmismaantieteestä avautuva arkipäiväisten kokemusten tutkimus. Siinä keskiössä on kaupunkitilan tarkastelu mikrotason näkökulmasta. Lähestymistapa korostaa hyvin tavanomaisia näkökulmia ja esimerkiksi kävelyä ja kuljeskelua kaupunkitilassa Jane Jacobsin sekä Michel de Certeauin ajattelua seuraten (s. 354). Tällä tavalla on mahdollista päästä käsiksi myös erilaisiin yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin, josta hyvänä jatkosovellutuksena on feministinen maan-

tiede. Kuten myös kokoelman johdannossa todetaan, humanistisessa painotuksessa kaupunkiin on aina kyse myös siitä, kenen annetaan määrittellä kaupunkien identiteettiä ja merkityksiä, esimerkiksi sitä mitä pidetään arvokkaana kulttuuriperintönä ja mitä ei (s. 15). Tällaisen humanistisen asennoitumisen tärkeä tehtävä on Rannilan mukaan ”selvittää – vallan ja eriarvoisuuden kysymykset huomioiden – miten ihmisen jokapäiväinen kehollinen, tunteellinen ja affektiivinen elämä limittyy eri maantieteellisillä tasoilla syntyviin maailman merkityksellistymisen tapoihin” (s. 359–360).

Onko humanistinen kaupunkitutkimus ihmisen puolella?

Humanistinen painotus on tervetullut lisä kaupunkitutkimuksen aihepiiriin ymmärtämiseen, mutta paikoin teosta lukiessa huomaa miettävän, tarvitseeko humanismia nostaa esiin ikään kuin marginaaliposiitiosta kaupunkitutkimuksen alueella. Tämä varaus ei liity ainoastaan kyseiseen teokseen, vaan se koskee laajempaa humanismin asemaa viime vuosien yhteiskunnallisessa ja tieteellisessä keskustelussa. Nykyisin humanismin tarpeellisuutta perustellaan usein sillä, että se toimii vastapainona yhteiskunnan koville arvoille, jotka valtaavat alati enemmän tilaa kaikilla elämän osa-alueilla. Tästä näkökulmasta humanismi on pehmeiden arvojen puolustamista,

liian yksiulotteiselle rationaaliselle ajattelulle vastakkaista (s. 12).

Humanismi, kulttuuri ja taide antavat elämälle sellaisen merkityksen, jota insinöörin laskin ei osaa laskea. Näkökulma on varmasti tarpeellinen, mutta mitä itse asiassa tapahtuu, kun vaaditaan enemmän humanismia? Kuten etenkin niin sanotun antihumanismin piirissä on esitetty vähintään 1960-luvulta lähtien, humanismin toiminta ikään kuin ”pehmeiden arvojen” nimissä ei ole todellisuudessa ”koville arvoille” vastakkaista vaan pikemminkin nämä positiot täydentävät toisiaan. Samalla tavalla, kun kaupunkitutkimuksessa puhutaan tällaisista pehmeistä arvoista, vedotaan usein siihen, että puolustetaan ihmisten ja asukkaiden näkökulmaa ylhäältä tulevaa kaavoitusta vastaan, joka ei tavoita ihmisten elettyä kokemusta. Myös tämän teoksen johdannossa todetaan, että ”humanistisen kaupunkitutkimuksen yksi keskeinen tavoite on tavoittaa kaupunkilaisten omia ääniä ja kokemuksia. Tällainen tieto on hyödyksi myös kaupunkisuunnittelussa sekä erilaisissa kaupunkien kehityshankkeissa.” (s. 9)

Mutta tähän on ollut kaupunkisuunnittelun tavoite vähintäänkin 1980-luvulta

alkaen, kun on puhuttu ensin kommunikatiivisesta suunnittelusta ja myöhemmin asukkaiden osallistumisesta maankäyttöön jopa lakiin kirjattuna oikeutena. Voisikin sanoa, että juuri nykyisin, siis kovien arvojen aikakaudella, kaupunkisuunnittelussa kuunnellaan asukkaita ja heidän kokemuksiaan enemmän kuin koskaan. Myös erilaiset kulttuurikartoitukset ovat vakiintuneet osaksi suunnitteluprosesseja.

Asukkaiden eletty kokemus ja ääni siis kuuluvat. Nähdäkseni ongelma on pikemminkin siinä, että tämä asukkaiden ääni ja kokemus eivät ole kaupunkilaisten ääni vaan, karrikoidusti, ennen kaikkea hyvin toimeentulevan keskiluokan (ja keskiluokalla viitataan tässä ennen kaikkea luokkaan, joka nimenomaisesti hyötyy yhteiskunnan ”kovista arvoista” vaikka tykkääkin esiintyä ”pehmeiden arvojen” nimissä). Tässä Rannilan jaottelu on jälleen hyödyllinen. Rannilan mukaan humanismi tulkitankin usein yleisenä ”hyvän tavoitteluna” (s. 349). Kyseessä on ihmiskunnan yhteinen potentiaali ja kyky parantaa maailmaa. Mutta juuri tällainen väite yhteneväisyydestä hävittää esimerkiksi luokkakonflikteja kuten Rannila hyvin osoittaa (s. 350). Pahimmillaan humanismilla oikeutetaan juu-

ri sellaista politiikkaa, joka jättää yhteiskunnan rakenteelliset kysymykset huolimatta.

Esimerkiksi kirjassa kiinnostavasti tarkasteltavan kriittisen kulttuuriperinnön tutkimuksen näkökulmasta monet humanistisen kaupunkitutkimuksen teemat, jaettu historia, osallisuus, paikkaan liittyvät affektit ja niin edelleen, ovat myös hallinnan välineitä (s. 373). Samalla tavalla myös taide ja luovuus kaupungeissa ei etenkään jälkiteollisen kapitalismin kontekstissa ainoastaan tee koetusta kaupunkitilasta moniulotteisempaa vaan luo myös uudenlaisia lisäarvon puristamisen muotoja (s. 84).

Entä mitä voisi olla posthumanistinen kaupunkitutkimus? Johdannossa se mainitaan ”2000-luvun humanismin suuntaukseksi” (s. 9). Näkökulma on sinänsä hyvä pyrkimyksessä laajentaa humanismin käsitettä, mutta epäilen silti, että muut kuin humanistit, esimerkiksi Kauppatorin lokit, Keskuspuiston sienet, karaoke-ravintolassa tarttuvat virukset, Hanasaaren lämmitysjärjestelmä, Alepa-kaupunkipyörät sekä lumikasat identifioituvat kuitenkin ensisijaisesti muuhun kuin humanistiseen kaupunkiin.